

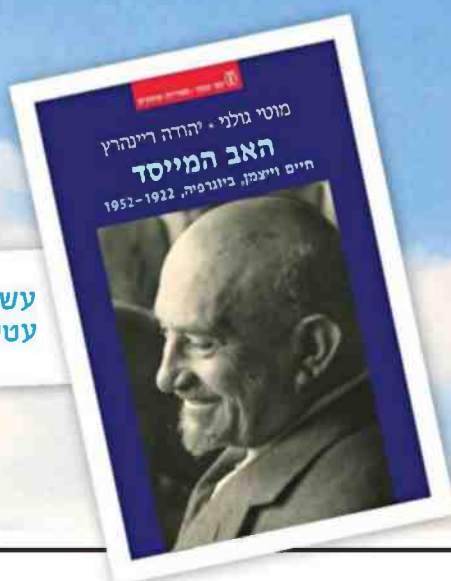
04 שדרות הנשיא // ספר חדש משווה בין הנשיא חיים ויצמן למשה רבנו
| מרדכי חיימוביץ

מכון ויצמן

מרדכי חיימוביץ

כמו משה רבנו, חיים ויצמן היה הדמות המשמעותית ביותר שתרמה לכינונה של מדינת ישראל מבלי ליהנות ממנה. הוא אומנם היה הנשיא הראשון, אבל זה היה תפקיד חסר משמעות שרוקן את חייו מתוכן והשאיר את עיקר התהילה בידיו של יריבו הגדול, דוד בן-גוריון. ספר חדש, "האב המייסד", מגולל את סיפורו של האיש שהגשים את חזונו של הרצל, אך שילם בחיי משפחתו והלך לעולמו חולה ומתוסכל

עשר שנות מחקר.
עטיפת הספר

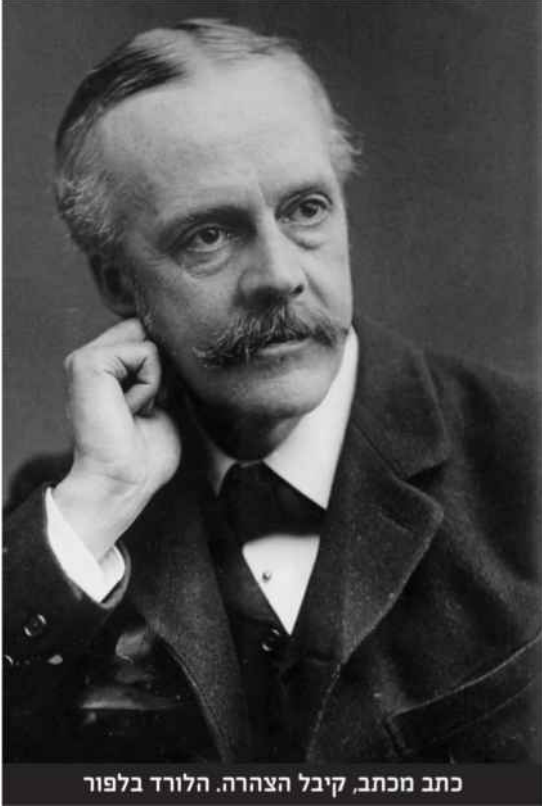
צילום: ארכיון הצילומים של קק"ל

"האיש הכריזמטי הזה היה עם ביטחון עצמי ברצפה. אבל זה מה שעשה אותו בן אדם, מענטש, לא סופרמן". הנשיא הראשון, ד"ר חיים ויצמן

פחד שתתלקח שערורייה. ורה ויצמן

כתב מכתב. קיבל הצהרה. הלורד בלפור

ה צו היה פסגת נשיאותו. כרבע מיליון ישראלים – חמישית מאזרחי מדינה בת 4 – עברו על פני ארונו של חיים ויצמן. עיר המדע דממה בבוקר שבו צעדתי עם הוריי אל מכון ויצמן, ״המכון״, בפינו הרחובותים. הייתי אז בן 5 ומשהו. אנחנו ההמון זרמנו מרחוב סעדיה גאון בשעריים, כבשנו את הרצל, חלפנו על פני קפה ״חבקין״ שהגיף את תריס הברזל. אבא לבש את חליפתו ״הטובה״ ואמא, שהחזיקה בתיק הציונות בבית, הזילה דמעות לאומיות ראשונות. שנתיים קודם עמדנו על סיפון ״טרנסילבניה״ שעמדה להפליג עם שחר. בכיתי שאני רוצה חזרה הביתה לבוקרשט, אבא הציע שנרד ונשכת. אבל אמא, בהכרעה חורצת גורל, החליטה שיורדים רק בחיפה.

מות הנשיא שלא רצה לחיות כאן חיבר את אבא אל החיים כאן. לידנו, בעניבות כחולות, עברו חניכי המכבי הצעיר שחשו אל ארונו של ויצמן. בלבו של אבי התחברו הקצוות. האיש שנמלט מזעם אנטישמים לאחר כל ניצחון של מכבי בוקרשט, הבין שהנה, שוב מכבי, אך הפעם הוא צופה בה במגרשו הביתי.

באותן שעות, נוכח שגרירות ישראל במוסקבה, עמדה אישה קטנה שביכתה את מות אחיה. השלטונות מיהרו לעצור את ד״ר מאשה ויצמן, אשת קצין פרשים רוסי, בעונן ״לאומנות בורגנית״. באתר ״חיים של אחרים״ מצאתי שרק בהתערבות ורה, אלמנת הנשיא שביקרה מאוחר יותר ברוסיה, שוחררה ועלתה לארץ. היא הייתה רופאת המשפחה שלנו בסניף קופת חולים בשיכון הפועלים ברחובות. אני זוכר אותה באודם ארגמני, בשיער שיבה גלי, הולכת לאיבוד בחלוקה הלבן. היא אהבה להאריך עם מטופליה, הרבתה לרשום כדורי א.פ.צ, התרופה לכל במחסור שנות ה־50, ומעולם לא הזכירה את אחיה.

״האב המייסד״ (הוצאת עם עובד – ספריית אופקים) עושה חסד עם זכר הנשיא הראשון. לפנינו 1,000 עמודים של ביוגרפיה מושכלת ופרובוקציה מלומדת. הראיה שתומכת בשם הספר מוצבת כבר בפרולוג ומפי מי שנחשב למייסד שאין בלתו. ״הנשיא הראשון של מדינת ישראל הוא ראש המדינה היחיד שלא המדינה עשתה אותו אלא הוא עשה את המדינה״, אמר בן־גוריון בחנוכת מכון ויצמן. המחברים, פרופ׳ מוטי גולני (אוניברסיטת תל אביב) ופרופ׳ יהודה ריינהרץ (אוניברסיטת ברנר־דייס) משווים את השניים למשה ויהושע בן נון. כמשה שהוביל את עמו 40 שנה במדבר וניהל את חלוקת הארץ לשבטים, כך הוביל ויצמן את התנועה הציונית מהרצל אל המדינה היהודית. בן־גוריון שהוביל את מלחמת השחרור ובנה ישות מדינית, הוא יהושע בן נון שכבש את הארץ והנחיל אותה לשבטים.

ויצמן הלך לעולמו ב־9 בנובמבר 1952. כשהמדינה עדיין לא התרגלה לרעיון שהיא מדינה. הוא הספיק לה־תגלגל במדרון. להיות ״ויצמן שלאחר ויצמן״ ולהידחס למרתפי הזיכרון הלאומי. ״דאון שמצא את זרמי האוויר של ההיסטוריה ואחר כך נסחף לגורלו״, כותבים גולני וריינהרץ. מדוע לא מצא את זרם האוויר שיסחף אותו אל הלב הישראלי? מדוע זוכרים ממנו בעיקר את המשפט ההוא על המטפחת והאף הנשיאותי התחוב בה? ״כי קרה לו דבר איום ונורא: חלומו התגשם. הוא הגיע למטרה, משיב מוטי גולני. אז ניסה לחדור אל הלב הישראלי אבל כבר היה לא רלוונטי. המיתוס של גיבורי תש״ח בא לעולם, איש כבר לא התעניין בגיבורי הציונות. הנשיא

שערורייה.״ שתתאבד? ״לא רוצה שתכתוב ׳תתאבד׳, אבל פחד שבאיזה אופן תפגע בעצמה. אני גם לא משתמש במילה ׳דיכאון׳ כי אינני איש מקצוע״. כל הזמן ניסה לרצות אותה.

״לא רק אותה. מספרים שאחרי כל אירוע נהג לשאול: ׳איך הייתי?׳. האיש הכריזמטי הזה היה עם ביטחון עצמי ברצפה. אבל זה מה שעשה אותו בן אדם, מענטש, לא סופרמן״. לא היה שום רגש ביחסים עם ורה? ״הייתה בו איזו אהבה לאשתו, אך הוא אהב אותה רחוקה. זאת הייתה הטרגדיה שלהם״. הנשים מהצד נתנו לו אנרגיות לשרוד את הקשר עם ורה. ״התרשמת נכון״.

לאחר שיצאו מברית המועצות, הגיעו חברי הבימה לניו יורק. המצוקה הכספית של התיאטרון פגשה את ויצמן בודד בכרך. ובין זה לזה הייתה רובינא. הוא ראה אותה על בימת ״הדיכוכ״ ונשבה. אחוז תשוקה וגלמוד שב למלונו והתיישב לכתוב לוורה. לצד דיווח משמים של אדם השב סחוט מיום עבודה, ביקש שתשלח לו את מטפחות המשי הצבעוניות החביבות עליו ותחתוני משי ורודים, כאלה שקנה בלונדון. ״כמו ביקש להתקשט לקראת קשר חדש״, מאבחנים גולני וריינהרץ.

בשבת בבוקר חג המולד שיגר לדיווה במלונה תיבת פרי הדר שהביא איתו לצורך יחסי ציבור. בפתק הנלווה הציע פגישה מוקדם ככל האפשר. ואז נבהל והזניק שליח עם שדר מתקן: ״אין לי מילים על שהטרדתי אותך הבוקר. אנא קחי בחשבון את הנסיבות המקילות של מי שכבר יותר מחודשיים מנהל חיים של עבודת פרך מונטזונית במדבר הבטון הזה... סלחי לי...״. להפתעתו רובינא, אז בת זוגו של מנהל הלהקה אורי ורשבר, אמרה ״כן״ לפגישה הזאת. ולרבות אחריה.

בשלב מסוים הבין שהדרך אל חנה רובינא מצטלבת עם יכולתו לסייע כלכלית להבימה. האם נשלחה אליו למטרה הזאת? האם דיווחה על להיטותו למנהליה והם שיגרו אותה חזרה לקו האש? מה שברור הוא שעד מהרה היה ויצמן מעורב בניסיונות לחלץ את הבימה. נשיא ההסתדרות הציונית העולמית היה מאוהב והתקשה להסתיר זאת. פעם שלח לה פרח מיובש שקיבל מאמו בארץ, פעם כתב לה: ״כשראיתי את מכתבך רציתי לצלצל בפעמונים״. הוא התהלך כחולם וריחף כענן. קרוע ומאוהב נואשות. אבל אט־אט הבין ש״האפיוורה״, כהג־

הראשון כונה ״השבוי מרחובות״ וזכרו עוצב כסמל ללא סמכות. ״ויצמן נשאר על הר נבו״, מדגיש גולני, ״מת ב־48׳ אבל המשיך לנשום עוד ארבע שנים״.

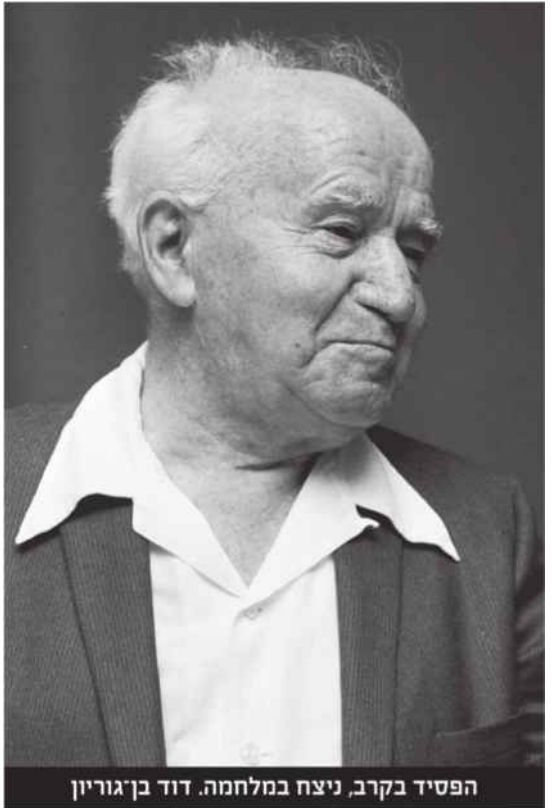
■ ■ ■

הוא היה איש שחלם ברוסית, סיפר בדיחות ביידיש, דיבר אנגלית והתקשה בעברית. קומתו המתנשאת הייתה יוצאת דופן במיוחד בקרב היהודים בני זמנו. קרחתו המרשימה התחברה למצח נדיב ויצרה משטח ביינתי מרהיב. ״הליכתו כה טבעית, חופשית וישרה... כפי שהולך אדם שצריך להתאים את צעדיו לאונייה מתנדנדת״, אבחנה אחת המאהבות שלו. איש שיחה וירטואוזי ואורטור בינוני. אפילו בנאומיו הגדולים נהג לנטוש את ניירותיו לחפש עיניים שראה רק במטושטש.

1904 הייתה שנה מכרעת בחייו של חיים־עזריאל ויצמןמוטול שברוסיה הצארית. ה״צ״ף, כך יכנוהו מקור־רביו, הוזמן לפקולטה לכימיה באוניברסיטת מנצ׳סטר, קיבל אזרחות בריטית ושהה בממלכה 44 שנים. 1904 גם קיבעה את מחויבותו לציונות. ״עול כבד הוטל על שכמי״, כתב עם מותו של הרצל. ויצמן תרם לחזית הציונית את נפשו המסועפת, את בריאותו המתרופפת ואת משפחתו המתפרקת. וגם את הפטנט לייצור אצטון לחומרי נפץ, שחילץ את הצבא הבריטי ממשבר במלחמת העולם הראשונה. הבריטים לא ראו בו יהודי שת־דלן שמדבר אליהם מתהום ההתקרבות. ההכרה הזאת ליהקה אותו לתפקיד הראשי בדיונים עם ארתור ג׳יימס בלפור. משהושג סיכום דאג להפוך את מכתבו של בלפור ל״הצהרה״, למחויבות, לסיכוי ללא תקדים לריבונות יהודית בארץ ישראל מאז בית שני. את אחייניתו של בלפור, כלנש דגרייל (באפי), אימץ כבת והיא תהיה האדם המשמעותי בחייו עד הקמת המדינה.

ורחאשתו נולדה ברוסיה שבע שנים אחריו. הם הכירו בשווייץ כשהיא למדה רפואה והוא חוקר במעבדה לכימיה. ורה הייתה בעלת ברית פוליטית. בשאר הזמן חוו תיקו משתק של תלות הדדית. הוא סיפק לה חיושור מתמלוגי הפטנטים שלו, היא סיפקה לו את הנראות, את השואו הפמיליארי החיוני למנהיג: בעל, אב, איש משפחה. זה היה בית ללא אהבה שבו ההתמרמרות הייתה למנגינת רקע. זה היה קן קר שוויצמן אהב לה־תעופף ממנו. באחת השנים נעדר תשעה חודשים ונהנה מכל רגע. ״כי היצר של ויצמן לא היה בבית אלא מחוצה לו״, מסביר מוטי גולני.

למה המשיכו ביחסים שגרמו לשניהם רק סבל? ״הוא פחד פחד אימים שוורה תפגע בעצמה, שתתלקח

הפסיד בקרב, ניצח במלחמה. דוד בן-גוריון

דרתו, עומדת להסתיים עם שובו לאירופה. "שעון החול יפעל והגרגיר האחרון יחלוף ביום ששי בערב". הם הגיעו למיטה, הנשיא לעתיד והגברת הראשונה של הבמה?

גולני: "כאופן הכי ברור אני יכול לומר שאיני יודע. בכוונה השארנו עמימות אך אין ספק שהוא היה מוכן". שנים אחר כך חנכו, בנוכחות שניהם, את בית אנצו סי-רני בגבעת ברנר. "והיית יכול לראות את המבטים שוורה תקעה בה", אומר בן הקיבוץ מוטי גולני על פי התמונות מאז. האם הייתה זאת עדות מאוחרת ללהט עתיק? את הגברות האחרות ליקט בתחנותיו בשירות העם היהודי. לולה הייתה בתו הנשואה של מקס ורכורג, בן-קאי עשיר שסייע ליהודי גרמניה להגר עם עליית היטלר; לאוני הייתה אשת אלפרד לנדסברג, ראש הפרדציה הציונית בגרמניה; אליס איזוי פטרסון הייתה החותנת של אורד צ'ארלס וינגייט, אבי "פלוגות הלילה". ברור שחיפש את המאהבת אך גם את האחות, את המטפלת, את המאזינה קרועת העיניים. את כל אלה מצא במערכת הגעשית עם כריסטיאנה מורגן.

זה היה קשר ללא סיכוי ואהבה ללא מוצא. הוא היה בן 46 היא בת 23. צאצאית העילית הפרוטסטנטית מבוס-טון, חפה מכל זיקה לעניין הציוני. הם לחצו ידיים בנוי יורק בארוחת התרמה למען הקמת האוניברסיטה העברית. הנוכחות הוויזמנית, ברק טיעוני, הלהט שבו ארו אותם, הפילו אותה על הערב הראשון. חיים-עזריאל לא נותר שווה נפש. יופייה הכובש, רכות שנותיה, יכולתה להקשיב לנשמתו, רידדו את ראש הציונות לכדי גבר הולך לאיבוד. הם פצחו במפגשי חשק בדירתה. ארוטי-קה ואינטלקט. די מהר הבינו שנקלעו למערבולת. אבל אם רק יזהו בה את הזרם הנכון, הוא יוביל אותם להש-תחרדות מנישואים מתסכלים. הוא הבטיח לה להיפרד מוורה הנרגנת, היא התחייבה להתגייס ולהתגרש מביל מורגן - חייל משוחרר ולוור בהתהוות.

גלהבת, מאוהבת לאין קץ, הזמינה כרטיס לאונייה להפליג איתו לבריטניה. ואז המאהב נעלם לפתע. ויצמן התעשת ושב לכדו אל ורה ואל שני בניהם בלונדון. עם זה, הוא לא רצה לוותר על הקשר, אולי כדי לשמור אותה מאהבת לימי אמריקה. כשעמדה לנחות בפריז עם בעלה, הציע פגישה אך קיבל תשובה ארקטית. "ידיד, תרשה לי לומר עד כמה משמעותי עבורי לכנותך כך? נתת לי הרבה, אני מודה לך ידיד, איני יכולה לומר לך עד כמה אני מצפה לראות אותך ואת הגברת ויצמן בפריז". הס-טירה השאירה טביעות אצבעות על לחיו. "ידיד", הג-דירה את מי ששנה קודם הייתה מוכנה להמיר למענו את דתה ולהינשא לו. וכמו להוסיף יריקה להשפלה,

שרכבה את "הגברת ויצמן", שלא הייתה חלק מהסיפור. חיים-עזריאל חזר למאהבת שהמתנה בסבלנות ונוקקה לו מכל - הציונות.

בשלהי שנות ה-30 מבין ויצמן שהדרישה הציונית מעבר לכינון המנדט צריכה להתמצות ב"מקסימליזם לאומי לצד מינימליזם טריטוריאלי". על הציונות לפ-עול על פי קווים דו-לאומיים. שוויון מלא בין יהודים לערבים בלי קשר לנתוני הדמוגרפיה. "צריך להיות לערבים לגמרי ברור שאיננו רוצים לשלוט בהם ואיננו רוצים להוציאם מארצם. אנחנו מכירים בכך שזו ארצם ממש כפי שהיא תהיה ארצנו ואנחנו יכולים להיות בארץ איתם". מכאן המשיך אל תמצית השקפת עולמו "לא לשלוט ולא להישלט. שתי מדינות לשני עמים".

בינואר 1932, 15 שנה לפני שתאושר באו"ם, ניסח ד"ר ויקטור יעקבסון, ממקורביו, את תוכנית החלוקה: שתי מדינות - יהודית וערבית - ממערב לירדן בקונפדרציה עם עוד מדינות ערביות. במדינה היהודית יהיו מישור החוף, עמק זבולון, עמק יזרעאל והגליל התחתון, עמק בית שאן, עמק הירדן והגליל העליון המזרחי. הערבים יקבלו את שדרת ההר ביהודה, בשומרון ובגליל. ירוש-לים תהיה בירת הקונפדרציה. עד מהרה כונתה ההצעה: "תוכנית ויצמן-יעקבסון" שתתבסס על עקרון "הבשר והעצמות": הבשר, כלומר העמקים ליהודים, העצמות, כלומר שדרת ההר, לערבים.

דוגמה מאלפת לעשייתו של ויצמן למען החלוקה, מג-לים גולני וריינהרץ, היא פרשת מגעיו עם בניטו מוסוליני. פעמיים שוחח הצ'יף עם הדוצ'ה, שנטה לפתרון חלוקתי בארץ: באפריל 1933 ובפברואר 1934. את פגישתו הרא-שונה הסתיר, אך לא את השנייה. לא חברתו של מוסוליני להיטלר אחר כך עמדה ביסוד ההעלמה. מאחר שהמוס-דות הציוניים לא אישרו את החלוקה, ביקש לייצר מצג כאילו האיטלקי בעל הרעיון. אבל האמת הייתה אחרת. חיים ויצמן טפסף לבניטו מוסוליני את רעיון החלוקה. בסיכום הפגישה השנייה צוטט הדוצ'ה דוחק בוויצמן: "עליך להקים מדינה יהודית. כבר דיברתי עם הערבים. הקושי עלול לנבוע משאלת ירושלים. זה רעיון גדול. לד-עתי מדינה, אפילו קטנה, היא נקודת תמיכה ארכימדית". כעבור שנתיים ועדת פיל מתכנסת לחקור את המרד הערבי. ויצמן נוהג בחבריה כפי שנהג במוסוליני. הוא שותל במוחם את החלוקה בלי להשאיר עקבות שיפילילו אותו במוסדות הציוניים. "מי שיציע פשרה ימצא אותנו מוכנים", הוא אומר לאיש הוועדה רג'ינלד קופלנד, פרופ' ליחסים בינלאומיים מאוקספורד. הוא חוזר על כך פעמיים ובעצם רומז לו: "דבר על החלוקה. אתה כנציג בריטי יכול, אני כנשיא ההסתדרות הציונית העולמית איני יכול".

הוא האיץ בוועדה לצאת מירושלים ולראות את היישר-בים העבריים. רובם היו יישובי עמק שעל פי תוכנית החלוקה עמדו להיות במדינה היהודית. בהופעתו האח-רונה כאילו שכח את המסיכה המדינית שעטה. להפת-עת הנציגים שלף מפה ועבר לשלב המיקוח. מכאן משך אותם אל דיון ברוח יעקבסון - "עמקים" מול "הרים". אחד החברים אמר שאפשר לצייר קו למרגלות ההרים ולומר: הימין הולך לערבים והשמאל ליהודים. מדינת ההר ומדינת העמק. ויצמן הגיב: "אם הסכם משולש (יהודי-בריטי-ערבי) הוא בר השגה וזה יהיה המ-חיר (חלוקה כמשתמע מהדיון) שיידרש מאיתנו,

נשיא ההסתדרות הציונית העולמית היה מאוהב בחנה רובינא והתקשה להסתיר זאת. פעם שלח לה פרח מיובש שקיבל מאמו בארץ, פעם כתב לה: "כשראיתי את מכתבך רציתי לצלצל בפעמונים". הוא התהלך כחולם וריחף כענן. קרוע ומאוהב

רומן סוער. חנה רובינא

את הגברות האחרות ליקט בתחנותיו בשירות העם היהודי. לולה הייתה בתו הנשואה של בנקאי עשיר שסייע ליהודי גרמניה להגר עם עליית היטלר; לאוני הייתה אשת ראש הפרדציה הציונית בגרמניה; אליס איזוי פטרסון הייתה החותנת של אורד צ'ארלס וינגייט

ויצמן האיץ בחברי ועדת פיל לראות את היישובים העבריים. רובם היו יישובי עמק שעל פי תוכנית החלוקה עמדו להיות במדינה היהודית. בהופעתו האחרונה כאילו שכח את המסיכה המדינית שעטה. להפתעת הנציגים שלף מפה ועבר לשלב המיקוח

חלם ברוסית, התבדח ביידיש, דיבר אנגלית, התקשה בעברית. המעבדה של ויצמן

אצבעו טבעת של הרצל שניתנה לו לרגל יום הולדתו ה־65. "אני מקווה שהיד הזו, הנושאת טבעת זו, היא שתחתום על הקמת המדינה היהודית". כך, קבל עם ועדה, הכתיר ויז את ויצמן ליורשו של חוזה המדינה. האולם געש. אבל איש אחד ישב שם כשכטנו מתהפכת. דוד בן־גוריון פשוט התקשה לשאת את המחווה.

כך התחילה ההתכתשות בין שני מנהיגים?

מוטי גולני: "יש לשים בצד את ההנחה העולה מה־שאלה שמדובר בוויכוח בין שניים בעלי עוצמה שווה".

כלומר?

"ויצמן הגיע לשיא כוחו הפוליטי בסוף שנות ה־20. ומה היה אז בן־גוריון? מזכיר ההסתדרות. הוא צמח אל כוחו בשנות ה־30 וה־40, אבל גם אז ויצמן היה חזק ממנו בתנועה הציונית".

לפני אותו כינוס בבילטמור, בודד ומתוסכל חרש בן־גוריון את אמריקה. איש לא ממש התרגש מביקורו. לעומת זה, נפרשו שטיחים זרים לסוליותיו של ויצמן, יו"ר הנהלת הסוכנות. בן־גוריון בלע איכשהו את העל־בון, אך כנראה שאותה טבעת ריסקה את יכולת האיפוק שלו. כפגישת סכינים עם ויז דרש דו־קרב מול ויצמן. המפסיד – ימות פוליטית. ביום שבו נודעה נפילת טוב־רוק הציע ויז לרחות את העימות עד שיתברר אם רומל צפוי במצרים כואכה א"י. בן־גוריון, שידע כנראה גם על היעלמות מייקל, סירב בתוקף.

זה היה בחדרון בבית הספר הרפורמי לרכנות במנהטן ולעיני שמונה שופטים. דו־קרב אחר הצהריים. ויצמן הגיע נשען על מקלו ועל כתף מקורבו מאיר וייסגל. בן־גוריון הגיע בגפו, בחליפה פשוטה, ושלף ראשון. מבלי להביט ולו פעם אל האקדוחן שמולו טען: ויצ־מן פועל לבדו וזה רע לתנועה הציונית. הוא רך מול הבריטים ואינו מסוגל לומר להם "לא". אם לא יחדל ייקרא לפיטוריו.

מבלי שתיתנן לו זכות הדיבור סחט ויצמן את ההדק: הוא לא יבקש מאיש לאשר עם מי מותר לו להיפגש. בן־גוריון סוכל מהזיות שסופן רצח פוליטי. "הגווייה הזאת", הצביע על עצמו, "תשמח אם כך יקרה". בן־גו־ריון החזיר: "אתה הפיהרר". הדיון יצא משליטה והס־תים – בניגוד לתביעת בן־גוריון – ללא החלטה. העי־ניים האוהדות נתלו בוויצמן. בן־גוריון קם ויצא. איש לא ליווה אותו אל הדלת. שבע שנים אחר כך, כשויצמן יהיה לנשיא חולה וכמעט לא מתפקד, ינרב בן־גוריון את הצהרתו שצוטטה בראש דברינו.

שישי, ה' באייר תש"ח. כשבן־גוריון הכריז על הקמת המדינה, ויצמן היה מוטל תשוש בחדר אפולולי במלון "וולדורף אסטוריה" בניו יורק. הוא סכל מגורדש ריאתי כרוני ועיניו ייסרו אותו. את פניו הפנה לקיר כי אפילו את האור המעומעם התקשה לשאת. ורה נכנסה וכישרה:

דה בתחנת רכבת רגע לפני שהרכבת יוצאת. יש כל כך הרבה מה לומר, אך את חשה ריקה מכל מחשבה ולא נותר לך אלא לנופף בידך בחיוך הרגיל על פניך. תודה לאל שלא יכולת לראות את הפנים האלה דרך הטלפון. אשלח ביום חמישי את הכביסה שלך ומגהץ חשמלי. שוקולד תמשיך לקבל בקביעות, אלוהים יכרך אותך מיכאל".

ב־11 בפברואר המריא סרן מייקל עוזר ויצמן, מספר אישי 74356, לגיחתו האחרונה. כשחמישה צעירים בפי־קודו, יצא להפציץ ולהטביע צוללות גרמניות במפרץ ביסקאיה. לאחר שייצבו את מפלצת הברזל מעל לע־ננים, חזר מייקל על סעיפי משימתם. ואז, דרך שמיים דחוסים, התחיל מפציץ הסיור החצי־כבד להבקיע את דרכו אל היער. ב־23:30 נשמע פיצוץ עז ואחד המנועים השתתק. מייקל החליט לשוב לכסיס. ב־23:55 הודיע: "נוחת בים", ומאז לא שמעו ממנו יותר.

למחרת בצהריים יצאו ורה וחיים ממלון דורצ'סטר בלונדון לבריסטול כדי להמשיך משם לליסבון בדרךם לניו יורק. כשהגיעו לבריסטול הבריקה ורה למייקל בנה. את המברק הזה כבר לא קרא. כחצי שעה אחר כך נחת בדורצ'סטר מברק מהטייסת. בהיעדרם של הוויצמנים הועבר כנראה לחבר שהתאכסן אף הוא במלון. כבריסטול נדרמו ורה וחיים כלילה אחרון ללא שכול. כשהתיישבו לארוחת בוקר נקרא ויצמן לטלפון. "מצטערים להודיע שבנך נעדר לאחר שלא שב ממשימה מבצעית. מבטיחים לעדכן", נאמר בהודעה מטעם טייסת 502 אשר בסנט אוול במחוז קורנוול. ההורים שבו מיד ללונדון.

בלאנש דגדייל, "כאפי" הנאמנה, נצמדה אליהם מיד. "ורה המסכנה קפואה", תיארה באפי, "היא הפכה לאבן. ויצמן נראה טבעי לגמרי. שולט בעצמו". מהטייסת הב־טיחו כי עושים הכל למצוא את "ויגי" (Wiggy), כפי שהכל קראו לו. ויצמן אימץ את ההתחייבות הזאת אל תהומות נפשו. היא שתהיה תקוותו המתעתעת בחודשים מעורפלים. אולי מייקל נפל כשבכי, ואולי ספינת דייגים צרפתית משתה אותו מהים ואולי הוא מסתתר בצרפת הכבושה ואולי הוא בכלל בספרד. כיוון שכך, הודיע שי־שוכ לעבודה. תוך שבוע־שבועיים הוא בניו יורק.

הוויצמנים המריאו שוב לליסבון, בנתיב שבו טס מייקל בפעם האחרונה. כשהיה בניו יורק, קיבל ויצמן מברק מטלטל ממשרד האוויריה: "כל המאמצים לעלות על עקבותיו של בנך התבררו כחסרי תועלת לא נותרה אלא תקווה קלושה כי הוא בחיים". ויצמן סירב להרפות אך גופו אמר לו שכלו כל הקיצין. ולמרות זה, ובמלוא תנופתו המוגבלת, שב לעבוד את הציונות.

כחודש לאחר שנחת בניו יורק כונסה ועידה ציונית אמריקאית במלון בילטמור. לקראת נעילה, הרב ד"ר סטפן ויז, הפטרון הגדול של ציוני ארה"ב, הזמין לכמה את חיים ויצמן. במחווה "ספונטנית מאורגנת" ענד על

לא תיתקלו בבעיה מצדנו. זאת תהיה תרומתנו לשלום". קופלנר לקח את המפה של ויצמן וירד אל המסקנה המתבקשת: "מדובר בסיום המנדט ובחלוקת פלשתינה לשתיים: מדינה יהודית עצמאית, כמו בלגיה, במישור. בשאר הארץ ובעבר הירדן מדינה ערבית עצמאית". האם חש ויצמן שמלאכתו נעשתה בידי אחרים? הכימאי שבו "נדרנר" שיש להוסיף למבחנה עוד יסוד להבטיח שהניסוי הציוני יעלה יפה.

שבת, 16 בינואר 1937, הייתה גשומה וזועפת. עמק יזרעאל המערבי היה ספוג והדרכים בוציות, מה שלא הפריע למכונית בריטית הדורה לפלוט ג'נטלמן אנ־גלי בכניסה לנהלל. יממה קודם שוועדת פיל עמדה לשוב ללונדון, החליק רגי־נלר קופלנר למגפיים ויצא אל הרפתות. לאחר שעה לא קצרה הגיע גם ויצמן. הוא כיוון את נהגו לצריף המזכירות ונבלע בו עם הבריטי. כעבור שעותיים יצאו שניהם. קופלנר עזב מיד. ויצמן, סמוק מהתרגשות, הבין כנראה כי סחט מקופלנר הת־חייבות אישית להוביל את רעיון החלוקה ברוח הסופי של הוועדה. "היום הנחנו את היסוד למדינת היהודים", אמר למושבניקים סביבו. הרצל כתב: "כבאזל יסדתי את מדינת היהודים"; ויצמן הרגיש שבאותו צריף, במושב העובדים הראשון בארץ, נתן תרגום טריטוריאלי לחזון ההרצליאני. במסקנותיה הוועדה אכן המליצה לחלק את ארץ ישראל המנדטורית למדינת ערביי ישראל – שתהיה חלק מאמירות עבר הירדן, ומדינה יהודית כמישור.

במישור המשפחתי שילם ויצמן את מחיר החזון. "ליהודים אולי יהיה בית לאומי, אבל לנו לא יהיה בית בכלל". במכתב לאמו נגע בנגי', בכורם של הוויצמנים, בלב הטרגדיה האישית. הוא מייעץ לכנס ועידה משפח־תית – לא ציונית – שבה ישתתף גם אחיו הצעיר מייקל. "אני מציע שכל הבעיות של המשפחה הזאת ייפתרו ברוח ידידותית בין כולם ושהאטמוספירה של חשרנות וחוסר אmon תסתית אחת ולתמיד". הוועידה כנראה לא התכנסה, אך האב לקח אחריות למצב העגום.

חיים ויצמן מעולם לא טרח להציץ לנפש בכורו. על עצמו חשב כאשר קבע שבנגי' ילמד מדעי הטבע, בקיימברידג' כמובן, ויסיים בציונים גבוהים כמובן. הבן טבע בנחשולי שאפתנותו האקדמית של אביו. כך היה גם כשהתגייס לצבא הבריטי בעת המלחמה. אביו ניסה לסדר לו שירות כענף הכימיה או המודיעין, אך הוא נפסל בשניהם. ערב הבליוץ הנאצי גויס בנגי' לארטילריה של הוד מלכותה. כשהתחילו ההפצצות על בריטניה לקה בהלם קרב, אושפו בבית חולים בסאות'המפטון ושוחרר משירות.

לעומתו, אחיו הצעיר מייקל הגשים את מאווייו של אבא. הוא סיים את קיימברידג' בהנדסת חשמל ורדיו, הוסמך לטייס, פיקד על צוות מפציץ ועל פיתוח שיטת נחיתה עיוורת ('נחיתה מכשירים'). שירותו הפך את ורה וחיים מפרו־בריטים לבריטים במלוא מובן המילה. האב חש שצ'רצ'יל מדבר אליו אישית כששיגר את מילותיו הבלתי נשכחות על טייסי ה־RAF: "מעולם לא היו רבים כל כך חייבים הרבה כל כך למעטים כל כך".

ב־5 בפברואר 1942 נשלחו מייקל וצוותו לאתר צוללות גרמניות ולהטביען. עקב העלטה הסמיכה החטיאו, וכעבור 10 שעות באוויר שבו הביתה. ב־10 בפברואר טילפן להוריו וכך זכרה ורה את השיחה: "פרידה טלפונית היא כמו פרי־

הגשים את חלומו של אבא, ונהרג. מייקל ויצמן

בבריסטול נרדמו ורה וחיים כלילה אחרון ללא שכול. כשהתיישבו לארוחת בוקר נקרא ויצמן לטלפון. "מצטערים להודיע שבנך נעדר לאחר שלא שב ממשימה מבצעית. מבטיחים לעדכן", נאמר בהודעה מטעם טייסת 502 אשר במחוז קורנוול

בוועידת בולטימור ענד ויצמן על אצבעו טבעת של הרצל שניתנה לו לרגל יום הולדתו ה־65: "אני מקווה שהיד הזו, הנושאת טבעת זו, היא שתחתום על הקמת המדינה היהודית". האולם געש. בטנו של דוד בן־גוריון התהפכה, הוא פשוט התקשה לשאת את המחווה

גולני: "לא היה מדובר בוויכוח בין שניים בעלי עוצמה שווה. ויצמן הגיע לשיא כוחו הפוליטי בסוף שנות ה־20. ומה היה אז בן־גוריון? מזכיר ההסתדרות. הוא צמח אל כוחו בשנות ה־30 וה־40, אבל גם אז ויצמן היה חזק ממנו בתנועה הציונית"

מקבלת נשיא שבקושי נבחר וכבר לכוד בנבצרות במ־עונו על גדת אגם למאן בואכה ז'נווה. "מצאתי לפניי אדם זקן, חצי עיוור, שאינו יכול לעשות צעד בכוחות עצמו אך עדיין ער בשיחה כתמול שלשום", סיפר איש משמר העמק מרדכי שנהבי שביקר את ויצמן בשווייץ, "עזבוהו בלי כל ידיעה במשך שבועות שלמים. היו אלה רגעים קשים עד למאור לראות את 'הנשיא' הראשון שלנו. והוא נדחף לתפקיד של בובה. האם כך עלינו לתת לנשיא שלנו להופיע בין הגויים? גלמוד, בודד, עזוב. יש לעשות מהר כי המתחות מרובה".

מגרדים מטוס תובלה ומסבים אותו למטוס נוסעים. צובעים אותו כחול־לבן. בהוראת שר התחבורה דוד רמז מציירים עליו: "אל על – חברת התעופה הלאומית של יש־ראל". לשלושת הטייסים, הנווט, מהנדס הטיס ולארבעת "הדיילים" – שני גברים ושתי נשים ממתנדבי מח"ל – תור פרים מדים בכחול כהה עם סמל "הגמל המעופף". בחדר קטן בנמל התעופה של ז'נווה מוותרים ורה וחיים ויצמן על אזרחותם הבריטית, ממלאים טופסי בקשת אזרחות ישראלית וזוכים בתעודות זהות מספר 1 ו־2. ראש הטקס במשרד החוץ, פרץ (מיכאל) סימון, משביע את חיים ויצמן לנשיא מועצת המדינה הזמנית. בחמש בבוקר, לאחר שמאות המתינו בחשיכה בשל תקנות ההאפלה, נחת מטוס הנשיא בשדה התעופה הצבאי עקרון, לימים תל נוף, ויצא לביתו במכון ויצמן ברחובות.

זאת הייתה נחיתת ריסוק. נפילתו אל ארבע השנים המיותרות בחייו. "ח' (חיים) עובר משבר קשה מאוד", אבחנה ורה. "הוא חש שאינו רצוי או נדרש ומשום כך מפגין נגטיביות שגורמת לי להלם, מזעזעת ומפחידה אותי. מה קרה לח' היקר שלי? אני בטוחה שהוא חש חסר ערך. אני מבינה אותו וליבי שותת דם. רציתי לבכות למ־ראה ח' היקר שלי. שוחחתי איתו ביחידות והוא נשבר ובכה. שנינו בכינו. מדוע צריך להיות עד גיל כזה ולהיות בלתי רצוי? שנינו מתגעגעים הביתה (ללונדון). הרהיטים שלנו מגיעים מלונדון ואני מתרפקת עליהם בייאוש". בשלהי 1950 פרצה דלקת הריאות הכרונית במלוא אכזריותה. יוסף ויצן (מראשי קק"ל), שביקר אצלו סיפר ליומנו: "שאלתיו לשלומו, אמר לא רע, אבל כואב לו. שאלתיו מה? ענה: 'המדינה'".

חיים ויצמן גווע לאטו. נודד בין סבל להתרגשות. בין אפתיה לבין הרצון לקום, להתלבש, לצאת. בחורף 1952 כבר לא זיהה לעתים את ורה, שלמעשה כיהנה כנשיאה בפועל. הסוף בא בחדר השינה שלו סמוך לחדר שלה בקומה השנייה בביתם. השעה הייתה 5:40 בבוקר 9 בנו־במבר 1952.

אהבת אותו?

מוטי גולני: "לא, אבל לא שנאתי אותו. יש בי געגוע למנהיג מסוגו של ויצמן".

כלומר?

"לאדם שהוא גם ציוני מלא, גם אוניברסלי, תומך בזכויות הפרט, במקסימליזם לאומי אך בדיאטה טריטורי־ריאלית, מתגעגע לאדם שיש בו משהו להזהרות איתו, שלא השלטון הוא זה שמחזיק אותו".

עשר שנים בלית איתו.

"עמיתי יהודה ריינהרץ בילה איתו משנות ה־80 ופ־רסם שני כרכים על ויצמן המוקדם (1874־1922). אני הצטרפתי ב־2008".

והפרידה ממנו קשה?

"זוגתי שואלת: 'כמה זמן יכולים שלושה לגור בבית אחד?'".

היצר שלו היה מחוץ לבית. הנשיא ויצמן

"הכריזו על מדינה, שמה 'ישראל', אך אני הייתי מע־דיפה 'יהודה'". ויצמן הכתיב הודעה אל העומדים על קו הגמר של ההיסטוריה בתל אביב. בירך את בן־גוריון ואת ממשלתו הזמנית. למחרת, ב־15 במאי, הודיע ראש הממשלה הטרי לישראלים: "מאלה החיים איתנו, אזכיר רק שם אחד של אדם דגול, אשר בין אם הוא נושא משרה רשמית ובין אם לא, בין אם מסכימים לדעותיו ובין אם לא, הוא נשאר תמיד בכיר העם, אשר אין איש בחיים איתנו אשר תרם כמותו לכל הכיבושים היישוביים והמ־דיניים של המפעל הציוני – זהו ד"ר חיים ויצמן". גולני וריינהרץ: "את שעשה וייזו בבילטמור, כשלמגינת לבו של בן־גוריון העניק לוויצמן את טבעת הרצל והכתיר אותו ליוורשו, עשה עתה בן־גוריון עצמו".

באותו 15 במאי הבטיחה באפי הנאמנה לוויצמן שעוד יהיה טוב, שהייתה רוצה לראותו בהכתרתו, והלכה לעול־מה. "הציונית הלא יהודייה הבכירה ביותר", כהגדרת המ־חברים, מתה ביומה הראשון של המדינה היהודית, מדינה שהצהרת דודה, ארתור ג'יימס בלפור, נכללה בהכרזת עצמאותה. למחרת צלצל הטלפון מתל אביב למראשותיה של ורה: "ויצמן נבחר לנשיא מועצת המדינה הזמנית". היא ניגשה למיטתו ואמרה: "ברכות". הוא שאל: "על מה?", והיא ענתה: "אתה הנשיא הראשון של ישראל".

וזאת הייתה ראשית האודיסאה: להחזיר הביתה נשיא מקצה העולם תוך כדי מלחמה. כאזרח בריטי שנבחר לנשיא מועצת מדינה שבריטניה אינה מכירה בה, נמנע ממנו לעבור מגיו יורק לישראל דרך לונדון. הוא נחת בשווייץ ונתקע בה בגלל בריאותו המתפוררת והפרור־טוקול. כנשיא עליו להגיע לארצו על כלי תעבורה יש־ראלי ואזרחי לההדרין. וכאלה כמעט ולא היו לרשות ישראל הלוחמת. והפלגה לא באה בחשבון פן תחשוף אותו למשחתות חיל הים המצרי. ישראל שבקושי קמה,

חמישית מאזרחי הארץ השתתפו בלוויה. מות ויצמן